

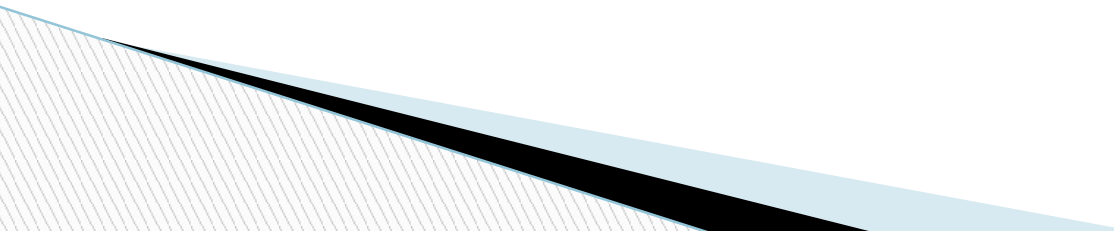
Загальне мовознавство

Лекція 1.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Вступ до мовознавства: навчальний посібник / [За ред. І.О. Голубовської]. – К.: ВПЦ Київський університет, 2007. – Ч.1. – 99 с.
- Вступ до мовознавства: навчальний посібник / [За ред. І.О. Голубовської]. – К.: ВПЦ Київський університет, 2010. – Ч.2. – 223 с.
- Кочерган М.П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. – К. : Видавничий центр Академія, 2006. – 464 с.
- Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. Ярцева В.Н.]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 672с.
- Мечковская Н.Б. Общее языкознание : Структурная и социальная типология языков / Нина Борисовна Мечковская. – Мн. : Амалфея, 2000. – 368 с.
- Общее языкознание / Н.Б. Мечковская и др. [Под. общ. ред. А.Е. Супруна]. – Мн.: Высшая школа, 1983. – 456 с.
- Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2006. – 716 с.
- Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / Олена Олександрівна Селіванова. – К.: Фитосоціоцентр, 1999. – 148 с.
- Семчинський С.В. Загальне мовознавство / Станіслав Володимирович Семчинський. – К.: ОКО, 1996. – 416 с.

- Предмет і метод мовознавства
  - Проблема походження мови
  - Мова як системно-структурне утворення
  - Синтагматико-парадигматична модель мови. Поняття ярусів мови та її одиниць.
  - Мова як система знаків
  - Мова і суспільство
  - Мова і культура
  - Мова і мислення
  - Типологічне, порівняльно-історичне мовознавство
  - Динаміка мовних систем.
-

Історія лінгвістичних учень як один із розділів загального мовознавства

- Філософська проблема імені. Початок Євангелія від Іоанна, самого філософського з чотирьох Євангелій: На початку було слово ... - формулу, навколо якої досі ведуть полеміку аж ніяк не тільки богослови. Дійсно: чи існує для людини що-небудь, якщо це «щось» не має імені? Порівняємо висловлення філософів давнини:
- *Конфуцій (VI-V ст. До н.е.): «Якщо ім'я дано невірно, то мова не кориться, якщо мова не кориться, то справа не може бути зроблена. Якщо ж ім'я дано вірно, якщо мова кориться, то і справу буде зроблено» .*
- *Платон (V-IV ст. До н.е.) у знаменитому філософському діалозі «Кратил» вкладає в уста Сократа таку думку: «Итак, правильно ли будет говорить человек, говоря так, как, по его мнению, следует говорить, или так, как от природы свойственно вещам говорить и быть предметом речи: если он таким образом и такими средствами будет говорить, то добьется успеха и действительно скажет, если же нет – то ошибется и ничего не сделает»*

- ▣ **Філософська проблема імені** («від природи» або «від людини»), століттями поділяла античних філософів на два табори, тривала і в середні віки як суперечка «номіналістів» і «реалістів». У ХІХ ст. до цієї проблеми звертається В. Гумбольдт (внутрішня форма мови і уявлення як початок слова), а в українському мовознавстві - О. О. Потебня (внутрішня форма слова).
- ▣ У ХХ ст. в лінгвістиці перемогла концепція умовності і конвенціональності мовного знака Ф. де Сосюра («ім'я від людини»), а сама проблема номінації стала власне лінгвістичною, якою займається спеціальний розділ мовознавства – **ономасіологія**.

- У середині 20-х років вийшла у світ праця російського філософа Густава Шпета «Внутрішня форма слова. Етюди і варіації на теми Гумбольдта» (М., 2003). Ідеї Платона про слово розвивалися в працях російських філософів-богословів початку 20 ст.: С. Булгакова і П. Флоренського. У 20-ті роки пише свої праці про слово А. А. Лосєв, згідно з яким «Слово - це не звук, але збагнена річ, річ, з якою осмислено поводитьься людина»; «Людина, <...> для якої ім'я тільки простий звук, а не сам предмет в його смисловій явленності, ця людина глуха й німа, і живе вона в глухо-німий дійсності».
- Актуальність цієї ідеї підтверджується, можна судити з такого вислову : концепція «відприродності» імені (Геракліт, Платон) може бути сьогодні інтерпретована як «створення ментально-мовних форм пізнання і фіксації їх в членороздільних звуках», тобто в аспекті когнітивної лінгвістики [Пищальникова +2003: 169].

Фактори, що зумовлюють виникнення науки про мову (генезис науки)

Для виникнення будь-якої емпіричної науки необхідно:

- накопичити достатню кількість різноманітного мовного матеріалу;
- точно сформулювати завдання дослідження і тим самим визначити предмет науки;
- виробити орієнтований на цей матеріал і дослідницькі завдання науковий метод;
- сформулювати теоретичну базу дослідження;
- розробити відповідну метамову.

Дж. Лайонз: «Лінгвістика - це наукове дослідження мови, яке передбачає використання об'єктивних методів, що піддаються емпіричній перевірці, в основі яких лежить деяка загальна теорія мови» [Лайонз 1978: 21].

- Біля витоків лінгвістики як науки лежить грамати́ка, нормативний опис мови.
- Найвідоміші давньоіндійська, антична (давньогрецька і римська) і більш пізня (середньовічна) арабська граматичні традиції. На європейське мовознавство величезний вплив справила саме антична грамати́ка і антична філософія мови. Індійська грамати́ка стала відома європейцям лише в ХІХ ст., проте вона була дуже високо оцінена в ХХ ст. як одна з предтеч сучасних методів опису мови.

- У граматиці санскриту Паніні найважливішою частиною була фонетика ведійських гімнів.
- Греки і римляни, йдучи від письмових текстів, ототожнювали звук і букву (про що свідчить грецька етимологія терміна «граматика»). Однак, Олександрійська школа граматистов, перебуваючи під сильним впливом аристотелівської логіки, активно розробляла морфологію - теорію частин мови.

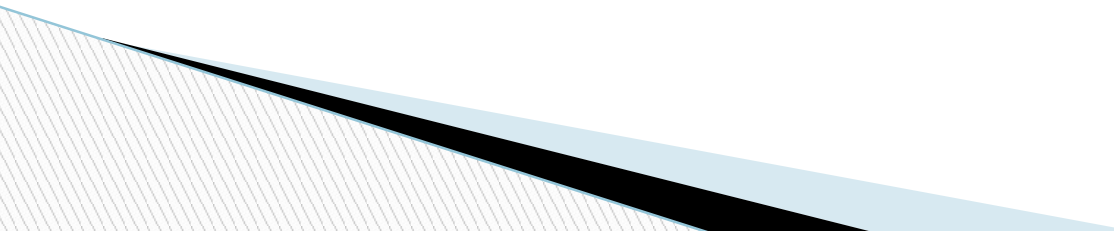
Формування лінгвістики як науки про людську мову взагалі і про кожну окрему мову, зокрема, стає можливим лише за умови усвідомлення таких об'єктивних істин:

- мертва латина повинна поступитися місцем живим мовам європейських націй, що формуються;
- формальна логіка не може бути єдиною базою граматики;
- наука не може обмежуватися описом норми мови, тобто не повинна бути суто прагматичною, у неї повинен бути власний науковий, перспективний в теоретичному відношенні предмет;
- людська мова в цілому і кожна окрема мова має свою історію, гідну вивчення;
- всі людські мови рівноцінні для науки, що істотно розширює мовний матеріал дослідження.

- XVII-XVIII ст. були періодом накопичення мовного матеріалу, зокрема у формі багатомовних словників-глосаріїв. До цього ж періоду належать і перші спроби класифікації мов. Поступово з'являється ідея зіставлення мов, яка оригінально втілилася в знаменитій французькій універсальній і раціональній **граматиці Пор-Рояля**, де французька мова подається в зіставленні з латиною, давньогрецькою і давньоєврейською мовами.

Фактори, що зумовлюють розвиток науки

- 1) **Прагматичний фактор**, а саме змінюються і виникають нові потреби суспільства в результатах лінгвістичних досліджень. Напрю, одним із стимулів виникнення структурної лінгвістики в американському мовознавстві ХХ ст. було вивчення мов індіанців. Оптимізація методики навчання іноземної (нерідної) мови стимулювала появу такого прикладного відгалуження зіставно-типологічного мовознавства, як контрастивна лінгвістика та ін.
- 2) **Гносеологічний фактор**, тобто загальний рівень знань, насамперед філософських знань. Так, сучасна антропоцентрическая парадигма в лінгвістиці зумовлена спільним інтересом до людини, до її ментального та емоційного світу, до його взаємодії із зовнішнім світом. Одним з найсильніших чинників, що стимулюють розвиток лінгвістичної прагматики, особливо у варіанті ТРА, були семантична філософія Л. Вітгенштейна і аналітична (математична) логіка.

- 3) **Міжнауковий фактор**, тобто вплив інших наук. Так, успіхи теорії інформатики та комп'ютерної техніки призвели не тільки до розвитку математичної (інженерної) лінгвістики.
  - 4) **Внутрішній фактор**, тобто логіка розвитку самої лінгвістики. Напр., структуралізм як крайній прояв системоцентризму в середині ХХ ст. ізжив себе, що стало однією з причин формування антропоцентричної парадигми лінгвістичного знання.
-

- 5) Особистісний чинник – роль суб'єкта, що пізнає світ, у формуванні уявлення про об'єкт, що пізнається. Так, В. Гумбольдт і Ф. де Соссюр користувалися одним і тим самим методом дихотомій, але по-різному: особистісні особливості Гумбольдта-філософа дали йому змогу сформулювати інші висновки щодо завдань лінгвістики, ніж Соссюра, схильного до більш прагматичного і жорстко логічного погляду на завдання науки про мову. Перший бачив свою мету в тому, щоб найповніше показати внутрішню парадоксальність законів життя мови, що впливає із його діалектичності. Другий ставив собі за мету уточнити предмет лінгвістики, вивести науку про мову з глухого кута. **Особистісними особливостями дослідника найвищою мірою визначається вибір і його лінгвістичної спеціалізації, галузі вивчення і навіть конкретної наукової теми.**

- 6) Власне мовний чинник, тобто мовний матеріал. Розширення мовного матеріалу або, навпаки, звуження його зумовлює характер лінгвістичної теорії. Так, обмеження тільки класичними мовами у середньовіччі зумовило панування **граматичного універсалізму**, орієнтованого на латину. Залучення у науковий обіг усної розмовної мови в середині ХХ ст. стимулювало розвиток **теорії мовної діяльності та лінгвістичної прагматики**; вивчення мов американських індіанців стало однією з причин формування методів **дескриптивної лінгвістики** і формування **етнолінгвістики**; орієнтація в основному на індоєвропейські мови уможливило розробку поняття **форми слова** в Московській лінгвістичній школі Ф.Ф. Фортунатова.

Сучасне наукознавство розробило поняття **наукової парадигми**:
«сукупність базових теоретичних положень, які на певному етапі розвитку науки для найбільшої, але не всієї частини наукового співтовариства є найбільш авторитетними, оскільки вони дозволяють найбільш адекватно представити досліджуваний об'єкт».

Наукові напрями виділяють всередині наукової парадигми; розрізняючись аспектами вивчення та окремими методами, вони єдині за методологією (тобто розуміннями предмета, цілей і завдань лінгвістики). Іноді наукові напрями, називають «малими науковими парадигмами» [ЯіН 1995: 171] Кубрякова).

Наукові школи виділяють всередині напрямів, вони мають, як правило, регіональну прикріпленість і групуються навколо лідера. Наприклад, Тартуська семіотична школа з Ю. М. Лотманом на чолі, Московська семантична школа, визнаним лідером якої є Ю. Д. Апресян, школа «Логічний аналіз мови» Н. Д. Арутюнова і т.п.